

УДК 930-028.16(049.52)

Боровець І. І.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

СКАРБНИЧКА УСНОЇ ІСТОРІЇ

(огляд книги: Бугерчук В. В. Щастя двох сердець.

Кам'янець-Подільський: ФОП Гордунова І. Є., 2023. 552 с.)

У статті розглянуто автобіографічний роман Василя Бугерчука як джерело історичних свідчень. Попри художню форму, видання містить важливі спостереження щодо радянського повсякдення, військової служби та соціально-політичних трансформацій другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Особливу цінність становлять критичні оцінки радянської системи, викриття міфів пропаганди та патріотичні роздуми автора. Книга є вагомим матеріалом для дослідження історичної пам'яті та світоглядних змін українського суспільства.

Ключові слова: усна історія; мемуаристика; радянське суспільство; військова служба; критика радянської системи; В. Бугерчук; історична пам'ять.

Базовим джерелом інформації про минуле є свідчення сучасників й учасників подій та процесів. У зв'язку з цим посилений інтерес викликають видання, які хоча й не належать безпосередньо до жанру мемуарів, але містять у собі сюжети подібного штибу. Саме такою цікавинкою стала автобіографічна публікація В. Бугерчука, яку він назвав романом, про перипетії життєвого шляху свого подружжя. Відзначимо, що це вже його другий творчий проєкт у форматі об'ємної книги (ще він автор численних публіцистичних статей). Попередня книга вийшла у 2017 р. і була присвячена висвітленню історії ширшого родинного кола Бугерчуків.

Видання має тверду палітурку приємної кольорової гами зі спільною фотографією Василя та Валентини Бугерчуків. Внутрішня структура публікації складається зі вступного авторського слова, прологу, тридцяти розділів та епілогу. Також є фотододаток зі світлинами із сімейного архіву.

Одразу ж підкреслюємо, що в цьому огляді з етичних міркувань приватності не буде акцентуватися на ключовому річизні тексту роману – особистісно-сімейних подіях подружжя (належить до щасливих українських шлюбів) та роздумах про них автора. Хоча слід визнати, що він доволі об'єктивно, з елементами самокритики, змалював, так би мовити, «власний портрет».

Лише констатуємо наявність у книзі розлогіх сюжетів з викладом та оцінкою окремих моментів історії України, політичної ситуації в перший період незалежності, сучасної російсько-української війни. Вони демонструють щирий патріотизм та вболівання за долю Вітчизни В. Бугерчука та його високі аналітичні здібності. В переважній більшості випадків автор цього огляду визнає слушність і цілком підтримує його погляди.

Втім, дозволимо собі застереження стосовно такого пасажу: «що заважало Богдану Хмельницькому реально проаналізувати сутність московитської звірячої і дикої натури, успадкованої у татаро-монгольської орди і пихатої панської Польщі... Невже Богдан Хмельницький в той час не міг визначитися, де більша біда: на «Сході» чи на «Заході»? Вже більше 300 років пройшло з того Богданівського часу, а багато поколінь українського народу продовжують страждати від його тогочасного, невдалого «політико-лотерейного» вчинку» (С. 400). Автор книги не є фахівцем з цієї надзвичайно складної наукової проблеми і навіть не є професійним істориком, а тому некоректно з його боку робити такі критичні закиди на адресу чи не найуспішнішого в українській історії державного діяча. У зв'язку з цим порадимо йому звернутися до новітнього дослідження В. Смолія і В. Степанкова «Ідея протекторства в геополітичній доктрині Богдана Хмельницького та переяславський проект 1654 року: тематичні нариси» (Київ, 2023), де він обов'язково знайде відповідь на своє риторичне запитання.

Власне для історика найкориснішим матеріалом у романі є описи і роздуми В. Бугерчука щодо суспільно-політичної та економічної системи, у якій відбувалися його зростання й доросла соціальна активність. Як спостережливий й думаючий громадянин, він свідомий негативних рис радянської, а у великій мірі й сучасної, дійсності, зокрема розбіжностей (іноді діаметрально протилежних) між формальними деклараціями

і фактичним реальним станом справ. У цьому переконався під час розгляду справи спадщини після померлої мами у радянському «народному» суді (С. 70-71). Очевидно, це вплинуло на його рішення стати юристом й дотримуватися засад чесності, порядності і професіоналізму у трудовій діяльності на цьому поприщі (С. 542-544).

Автор не шкодує іронії та сарказму, змальовуючи міфи офіційної російської історичної пам'яті та радянської пропаганди (С. 439-450, 463). Запитує: «А чого це російське військо на чолі з Суворовим блукало в Альпах, коли там Росія була?» (С. 404). Обґрунтовано відкидає термін «Велика Вітчизняна війна» (С. 8, 39), брехню про виняткові бойові якості танка Т-34 (С. 90). Викриває облудність фронтового кличу «За Батьківщину! За Сталіна! Вперед!». Фронтовики з якими спілкувався автор, з цього приводу відповідали, що слово «Сталін» в окопах передової було «незручно навіть згадувати, а якщо і згадували, то самим «матерним словом» і при цьому озиралися навколо, щоби не було поруч представника особливого відділу «молчи-молчи» (С. 162-163). Кваліфікує систему колгоспів як «організацію селянських колоній з боку держави, з елементами кріпацтва, де селяни були «прикріплені» до конкретної сільськогосподарської колонії без права добровільно покинути її» (С. 4-5). Розвінчує словоблуддя «інтернаціональної допомоги», під приводом чого здійснювалося вторгнення в Афганістан, хоча такого обов'язку радянського громадянина не фіксувала ні конституція, ні будь-який інший закон чи військова присяга (С. 132). Значну увагу приділяє репресивній суті душогубної державно-бюрократичної машини Кремля (С. 89, 193-194, 243-244, 401, 406-407, 418-420).

В. Бугерчук підкреслює, що вже в молоді роки розумів причину «роздування» міфу про постійну загрозу з боку НАТО, оскільки «СРСР прагнув, щоб НАТО не заважав найпершій у цілому світі соціалістичній, «найдемократичнішій» державі розповсюджувати «пагони» свого соціалізму по всьому світу» (С. 179). Важливою згадкою є те, що автор, маючи гарний почерк, залучався до створення секретних топографічних карт можливих бойових операцій на території сусідніх держав, а під час служби в Східній Пруссії його батальйон «багато діб проводив у лісах біля кордону з Польщею, будучи готовим

«рятувати» в країнах Варшавського Договору «спільний» соціалізм» (С. 97, 163).

Найширше міжнародний контекст розкритий у розділі, присвяченому операції «Дунай» 1968 р., у якій автор книги брав безпосередню участь (його батальйон виконував завдання в районі Карлових Вар) (С. 183-198). Підкреслимо, що хоча В. Бугерчук в позитивних тонах оцінює постать лідера радянської України П. Шелеста (С. 423), на сьогодні відомо, що перший секретар КПУ належав до угруповання «яструбів» у брежнєвському оточенні щодо вирішення тогочасної чехословацької проблеми і з хамською брутальністю повадився з прязькими «товаришами».

Автор мав можливість близько познайомитися зі стилем життя німців й висловлює захоплення їх культурністю, дисциплінованістю, охайністю, дбайливістю, доброзичливістю й гостинністю (С. 90, 178, 189, 197-198). Натомість констатував поширену практику негідної поведінки радянських військових під час проходження служби в Німеччині (С. 333). Кілька разів у книзі з власного життєвого досвіду демонструє схильність москвитів до надмірного вживання алкоголю (С. 5-52, 181-182).

Вагоме значення має характеристика суспільно-побутового життя в СРСР епохи Л. Брежнєва. Вона загалом підтверджує висновки істориків про всеохопну кризу радянського суспільства, проте приваблює подробицями конкретних «живих» життєвих ситуацій. Серед найбільш резонансних сюжетів назвемо казуси крадіжок та «тіньових схем» з будматеріалами у зв'язку з неможливістю їх придбати через відсутність ринкових відносин: «...мабуть легше було громадянину ФРН пану Русту на одномоторному спортивному літаку перелетіти кордон, подолати майже всю європейську територію СРСР і з помпою переможця над всією радянською системою приземлитися на Красній площі в Москві, ніж офіційно, за власні кошти купити будівельні плити» (С. 129). Неможливо без посмішки читати сторінки, де автор описує свій досвід влаштування у дитсадок свого сина, яке відбулося за принципом «quid pro quo», після художнього оформлення В. Бугерчуком «батьківських куточків» (С. 226-227).

Найціннішим матеріалом \є аналіз автором ситуації у радянській армії, яку він прекрасно знав зсередини. Позитивну характеристику зустрічаємо у тексті лише одного разу – на

початку офіцерської кар'єри В. Бугерчука, коли йдеться про दि-
візійні військові навчання у Прибалтійському окрузі: «прохо-
дили в реальних масштабах, з наявною «лінією фронту», з «ре-
альними» противниками... Більше Василь подібних військових
навчань (від Калінініграда до Курильських островів) не бачив і
не зустрічав» (С. 122). На противагу, під час служби у Славуті
(до речі, місто лежить вже в Південно-Східній Волині, а не на
півночі Поділля), офіцер потрапив у «потішну» (тобто неповно-
го складу) військову частину з низьким рівнем бойової готов-
ності (С. 350-352).

З обсягу критичного наративу, в тому числі про «реформи»
у війську, на фоні яких відбувалася служба автора, можна ство-
рити своєрідний посібник з історії занепаду радянської армії
кінця 60-х – початку 90-х рр. XX ст. Так, сформулював власне
бачення причин, передумов, проявів та впливу нестатутних від-
носин («дідівщини») між військовослужбовцями на внутрішній
морально-психологічний клімат в армії (С. 95, 98-100). Назвав
крадіжки в армії та для забезпечення потреб армії «хронічною
хворобою в СРСР» і в спеціальному розділі з гумором та доте-
пами висвітлив свою участь у кількох таких сумнівних «опера-
ціях», до яких його зобов'язували вищі командири (С. 148-151,
278-286). В системі радянської армії були вельми поширені до-
носи («стукацтво»), підлабузництво, вибірковість покарання
(С. 131, 147, 213, 216-217). На жаль, схожі справи автор побачив
і в часи незалежної України (С. 287).

До жанру «і сміх – і гріх» належить дотепна, але вельми
влучна авторська диференціація командирів і начальників усіх
«калібрів» на аж одинадцять (!) категорій, перелік яких можна
ще доповнювати (С. 354). Дісталось і Кам'янець-Подільському
вищому військовому інженерному училищу, куди був занесений
«вірус московитського сленгу кучерявої матюгальщини» (С. 375).
Але вже зовсім не смішним бачиться описаний епізод з польових
навчань про помилку в розрахунках снарядного пострілу арти-
лерійським офіцером, що ледь не коштувала життя присутнім
(включаючи генералів) на цьому екзамені (С. 234-237).

Отже, книга В. Бугерчука є важливим джерелом усної істо-
ричних свідчень, які розкривають живий образ епохи кризь при-
зму оцінок та інтерпретацій критично налаштованого до радян-
ської системи громадянина.